

РОЗДІЛ 5

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 504.453 + 351.777.6(477)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Костюченко М.С.,

здобувач кафедри земельного та аграрного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена вивченню особливостей правового регулювання відносин із використання водних об'єктів за законодавством деяких країн колишнього СРСР та Сполучених Штатів Америки. На підставі аналізу приписів чинного законодавства зарубіжних країн встановлюються загальні засади використання водних об'єктів, вод, а також земельних ділянок водного фонду. Встановлюється співвідношення між правом користування водними об'єктами на умовах оренди, правом водокористування та правом користування земельними ділянками водного фонду за законодавством зарубіжних країн.

Ключові слова: водокористування, оренда водного об'єкту, земельна ділянка водного фонду, оренда земельної ділянки водного фонду, дозвіл на спеціальне водокористування.

Kostiuchenko M. S. / ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОДНЫХ ОБЪЕКТОВ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН / Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина

Статья посвящена изучению особенностей правового регулирования отношений по использованию водных объектов по законодательству некоторых стран бывшего СССР и Соединенных Штатов Америки. На основе анализа положений действующего законодательства зарубежных стран устанавливаются основы использования водных объектов, вод, а также земельных участков водного фонда. Устанавливается соотношение между правом пользования водными объектами на условиях аренды, правом водопользования и правом пользования земельными участками водного фонда по законодательству зарубежных стран.

Ключевые слова: водопользование, аренда водного объекта, земельный участок водного фонда, аренда земельного участка водного фонда, разрешение на специальное водопользование.

Kostiuchenko M. S. / THE PECULIARITIES OF THE WATER OBJECTS' USE AFTER THE LEGISLATION OF SOME FOREIGN COUNTRIES / Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

The article is devoted to the determination of the peculiarities of the legal regulation of the relations of water objects' use after the legislation of some countries of the former USSR and the United States of America. Particularly it is analyzed the water and land legislation of Russian Federation, Kazakhstan, Armenia, Azerbaijan. It is given the short characteristics of such legislation of some states of the United States of America (Texas, California, Florida, Oregon, Missouri, Nevada etc.).

On the basis of the analysis of the current legislation of the foreign countries it is determined the main points of the water objects' use and the use of the land plots of the water fund. It is determined the correspondence between the right of the water objects' use and the use of the land plots' of the water fund after the legislation of the foreign countries. The author comes to the conclusion, that regardless to the name of the institute of the water objects' use after the legislation of different countries, they can be narrowed down to the use of water as the ecological object and the use of water objects as the subject-matter of the proprietary right. Besides that, some jurisdictions identify the use of the water objects with the use of the land plots of the water fund. The history of the foreign counties confirms the importance of the well-ordered legal regulation of the relations of the use of water objects and the land plots of the water fund.

Key words: water resource management, the lease of the water object, the land plot of the water fund, the lease of the land plot of the water fund, special water use permit.

Водні об'єкти виступають не тільки важливим елементом навколишнього природного середовища, а й мають суттєве значення для розвитку економіки, оскільки широко використовуються в господарській діяльності. За законодавством України використання водних об'єктів можливе на підставі договору оренди водного об'єкту. Крім того, використання вод відбувається на праві загального чи спеціального водокористування. Законодавство України в частині регулювання вказаної групи правовідносин містить значну кількість прогалин, є непослідовним та безсистемним. У зв'язку із цим, для вдосконалення вітчизняного законодавства в даній сфері особливого значення набуває вивчення закордонного досвіду правового регулювання відносин із використання водних об'єктів.

Особливості закордонного досвіду у сфері правового регулювання відносин із використання водних об'єктів не ставали предметом монографічного дослідження спеціалістів у сфері вітчизняного права. В межах вивчення особливостей використання та охорони малих річок в Україні

питання використання водних об'єктів підіймалося в роботах В.І. Гордєєва та І.В. Труфан. Частково дане питання розглядалося в роботі В.О. Джуган, присвяченій особливостям правового регулювання використання та охорони вод в Україні. Загальний порядок передачі в користування водних об'єктів аналізували також в своїх роботах В.І. Андрейцев, М.М. Бринчук, Т.Р. Короткий, А.К. Соколова, О.М. Шуміло та деякі інші.

Метою статті є вивчення закордонного досвіду у сфері правового регулювання відносин із використання водних об'єктів; проведення аналізу законодавства деяких країн колишнього Радянського Союзу та США.

Відповідно до Водного кодексу Російської Федерації використання водних об'єктів відбувається на підставі договору водокористування чи рішення про надання водного об'єкта в користування (ст. 11) [1].

На підставі договору водокористування водні об'єкти надаються в користування для: 1) забору (вилучення) водних ресурсів із поверхневих водних об'єктів; 2) викорис-

танна акваторій водних об'єктів, у тому числі для рекреаційних цілей; 3) використання водних об'єктів без забору (вилучення) водних ресурсів для цілей використання електричної енергії.

На підставі рішень про надання водних об'єктів у користування водні об'єкти надаються для: 1) забезпечення оборони країни та безпеки держави; 2) скидання стічних, у тому числі дренажних вод; 3) будівництва причалів, суднопідіймальних та судноремонтних споруд; 4) створення стаціонарних та (або) плавучих платформ, штучних островів на землях, вкритих поверхневими водами; 5) будівництва гідротехнічних споруд, мостів, а також підводних та підземних переходів, трубопроводів, підводних ліній зв'язку, інших лінійних об'єктів, якщо таке будівництво пов'язано із зміною дна та берегів водних об'єктів; 6) розвідки та видобування корисних копалин; 7) проведення днопоглиблювальних, вибухових, бурових й інших робіт, пов'язаних із зміною дна та берегів водних об'єктів; 8) підйому затонулих суден; 9) сплаву деревини в плотах і з застосуванням кошелів; 10) забору (вилучення) водних ресурсів для зрошення земель сільськогосподарського призначення (у тому числі лук і пасовищ); 11) організованого відпочинку дітей, а також організованого відпочинку ветеранів, громадян похилого віку, інвалідів; 12) забору (вилучення) водних ресурсів із поверхневих водних об'єктів та їх скидання під час здійснення аквакультури (рибництва).

Відповідно до ст. 12 Водного кодексу Російської Федерації, за договором водокористування одна сторона – виконавчий орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, зобов'язується надати іншій стороні – водокористувачу водний об'єкт чи його частину у користування за плату. До договору водокористування застосовуються положення про оренду, передбачені Цивільним кодексом Російської Федерації, якщо інше не передбачено Водним кодексом та не суперечить сутності договору водокористування. Договір водокористування визнається укладеним з моменту його державної реєстрації у державному водному реєстрі.

На відміну від українського законодавства, законодавство Російської Федерації чітко визначає правову природу договору водокористування – даний договір є цивільно-правовим договором, особливості укладання якого регулюються цивільним законодавством із урахуванням окремих приписів екологічного законодавства, що обумовлено особливим предметом договору.

Водні об'єкти можуть також надаватися в користування на підставі рішення про надання водного об'єкту в користування, яке приймається Урядом Російської Федерації та іншими виконавчими органами державної влади чи органами місцевого самоврядування (ст. 21 Водного кодексу Російської Федерації).

У той саме час, Земельний кодекс Російської Федерації передбачає існування категорії земель водного фонду, до яких відносяться землі: 1) вкриті поверхневими водами, зосередженими у водних об'єктах; 2) зайняті гідротехнічними та іншими спорудами, що розташовані на водних об'єктах. На землях, вкритих поверхневими водами, не проводиться формування земельних ділянок. З метою будівництва водосховищ та інших штучних водних об'єктів здійснюється резервування земель (ст. 102) [2]. Будь-яких інших особливостей використання земель водного фонду Земельний кодекс Російської Федерації не передбачає. Не містить чинне законодавство Російської Федерації приписів щодо співвідношення використання водних об'єктів та земель водного фонду.

Відповідно до ст. 8 Водного кодексу Республіки Казахстан, всі водні об'єкти перебувають у державній власності [3]. Стаття 22 цього ж нормативно-правового акту передбачає, що право користування водними об'єктами надається фізичним та юридичним особам в порядку спеціального, відособленого чи спільного користування.

Фізичним та юридичним особам водні об'єкти надаються на праві: 1) короткострокове користування (на 5 років); 2) довгострокове користування (від 5 до 40 років).

Крім того, використання водних об'єктів може відбуватися на підставі водного сервітуту (ст. 23 Водного кодексу Республіки Казахстан). Водний сервітут на водні об'єкти виступає в публічній та особистій формах. Кожен може користуватися водними об'єктами загального користування, в такому випадку публічний водний сервітут є невід'ємною частиною права користування водним об'єктом.

Публічний водний сервітут на водний об'єкт, що не є водним об'єктом загального користування, може виникати на підставі законодавства Республіки Казахстан, акту місцевого виконавчого органу області (міста республіканського значення, столиці) чи оголошення порядку користування водним об'єктом фізичними чи юридичними особами, що отримали його в користування.

Право довгострокового чи короткострокового користування водним об'єктом може бути обмежене на користь інших зацікавлених осіб (особистий водний сервітут).

Особистий водний сервітут встановлюється на тих самих підставах, що й публічний водний сервітут, а також може бути встановлений на підставі судового рішення.

Публічні та особисті водні сервітути можуть встановлюватися з метою: 1) забору води без застосування споруд, технічних засобів та пристроїв; 2) водопою та прогону худоби, ведення рибного господарства; 3) використання водних об'єктів у якості водних шляхів для поромів, човнів та інших маломірних суден.

Для провадження водних сервітутів не потребується отримання дозволу на спеціальне водокористування.

Крім того, законодавством Республіки Казахстан передбачена категорія земель водного фонду. Так, ст. 7 Водного кодексу Республіки Казахстан передбачає, що землі водного фонду знаходяться в державній власності. В приватній власності можуть перебувати тільки земельні ділянки зі складу земель водного фонду, зайняті водогосподарськими спорудами міжрайонного (обласного) та міжгосподарського (районного) значення, а також іригаційні споруди, що обслуговують земельні ділянки одного суб'єкта господарювання, у випадку приватизації вказаних споруд.

Відповідно до ст. 132 Земельного кодексу Республіки Казахстан, землями водного фонду визнаються землі, зайняті водоймами (річками та прірівняними до них каналами, озерами, водосховищами, ставками та іншими внутрішніми водоймами), льодовиками, болотами, водогосподарськими спорудами для регулювання стоку, що розташовуються на водних джерелах, а також землі, виділені під водоохоронні смуги вказаних водних об'єктів та зон санітарної охорони водозабірних систем питного водопостачання [4].

Стаття 135 цього ж нормативно-правового акту встановлює, що земельні ділянки зі складу земель водного фонду, за виключенням водних об'єктів, які входять до складу земель особливо охоронюваних природних територій та державного лісового фонду, можуть надаватися в тимчасове користування землекористувачам місцевими органами виконавчої влади за погодженням із уповноваженими державними органами у галузі використання та охорони водного фонду, водопостачання, водовідведення фізичним та юридичним особам для потреб сільського, лісового, рибного, мисливського господарства, розміщення об'єктів із використання відновлювальних джерел енергії та інших цілей, що не суперечать основному цільовому призначенню земельної ділянки.

Виходячи із приписів ст.ст. 34 та 35 Земельного кодексу Республіки Казахстан, використання земель відбувається в порядку постійного та тимчасового платного землекористування (оренди) та безоплатного тимчасового

землекористування. Будь-яких обмежень щодо надання в тимчасове платне землекористування (оренду) земельних ділянок водного фонду даний нормативно-правовий акт не містить. Не передбачені також і особливості набуття таких земельних ділянок в користування.

Відповідно до Водного кодексу Республіки Вірменія, використання водних об'єктів відбувається на підставі права водокористування (ст. 21) [5]. Зазначається, що кожен зобов'язаний отримати дозвіл на водокористування для будь-якого виду водокористування, за виключенням випадків, що визначаються Водним кодексом. Стаття 22 даного нормативно-правового акту передбачає, що вільним водокористуванням вважається: 1) водокористування, що не переслідує мету отримання прибутку; 2) заняття відпочинком, плаванням, водними видами спорту (у тому числі – водними видами спорту без використання двигунів); 3) рибальство з вудкою та спортивне мисливство; 4) використання опадів на земельних ділянках, що перебувають у власності осіб; 5) використання вод в протипожежних цілях; 6) забір води для санітарних попусків в екологічних цілях.

Крім того, ст. 23 Водного кодексу Республіки Вірменія передбачає, що кожна особа має право на вільне та безоплатне користування природними поверхневими водними ресурсами та прилеглими до них територіями в рекреаційних цілях доки не буде встановлено, що таке використання може бути шкідливим для здоров'я чи безпеки людей або суперечить суспільним інтересам. В протипожежних цілях може також здійснюватися забір води в необхідній кількості (ст. 24 Водного кодексу Республіки Вірменія).

В інших випадках при використанні вод необхідним є отримання дозволу на водокористування (ст. 27 Водного кодексу Республіки Вірменія). Кожна із сторін дозволу на водокористування зобов'язана виконувати зобов'язання, що встановлюються дозволом на водокористування.

Стаття 32 Водного кодексу Республіки Вірменія встановлює, що сервітути, надані на весь період дії дозволу на водокористування, вважаються невід'ємною частиною земельних територій, що використовуються. Відповідно до ст. 35, дозвіл на водокористування вважається власністю, що може успадковуватися чи передаватися в порядку правонаступництва.

Земельний кодекс Республіки Вірменія передбачає окрему категорію земель – землі водного фонду (ст. 26) [6]. До земель водного фонду відносяться території, зайняті водними об'єктами: ріками, природними та штучними водоймами, озерами, а також території, виділені для гідротехнічних, водогосподарських та інших об'єктів, необхідних для використання та охорони водних об'єктів. Порядок використання земель водного фонду встановлюється Земельним та Водним кодексами.

Земельний кодекс Республіки Вірменія передбачає можливість передачі в користування на умовах оренди земельних ділянок. Так, в ст. 48 зазначається, що правом оренди земельної ділянки є право строкового користування земельною ділянкою за плату на умовах договору оренди. Будь-яких особливостей щодо оренди земельних ділянок водного фонду із розміщеними на них водними об'єктами Земельний кодекс Республіки Вірменія не містить.

Водний кодекс Азербайджанської Республіки передбачає можливість передачі в оренду водних об'єктів (статті 12, 13 та 31) [7]. При цьому ст. 31 даного нормативно-правового акту закріплює й інші правові інститути використання водних об'єктів: право довгострокового користування водним об'єктом; право короткострокового користування водним об'єктом; право обмеженого користування водними об'єктами (водний сервітут).

Стаття 32 Водного кодексу Азербайджанської Республіки визначає, що в довгострокове (до 25 років) чи короткострокове (до 3 років) користування водні об'єкти

надаються юридичним або фізичним особам. Крім того, ст. 33 визначає, що права юридичних та фізичних осіб щодо використання водного об'єкту можуть бути обмежені на користь третіх осіб у формі публічного або приватного сервітуту.

Публічні та приватні водні сервітути можуть встановлюватися з метою: 1) забору води без застосування технічних засобів та пристроїв; 2) водопою та перегону худоби через водний об'єкт; 3) використання водних об'єктів у якості водних шляхів для поромів, човнів та інших маломірних плавальних засобів. Для здійснення водного сервітуту не потребується спеціальний дозвіл на водокористування.

Крім того, законодавство Азербайджанської Республіки передбачає можливість використання водних об'єктів не як об'єктів речових прав, а як екологічний об'єкт. В ст. 35 Водного кодексу визначається, що водні об'єкти можуть використовуватися для наступних цілей: 1) питного та господарсько-побутового водопостачання; 2) лікування, курортного обслуговування та охорони здоров'я; 3) відпочинку та спорту; 4) промисловості, будівництва та енергетики; 5) сільського господарства; 6) лісового господарства; 7) гідроенергетики; 8) транспорту; 9) рибного господарства; 8) мисливського господарства; 9) скидання стічних вод; 10) пожежної безпеки та інших цілей. Для вищевказаних цілей водні об'єкти можуть використовуватися на підставі права загального користування водними об'єктами, відособленого користування водними об'єктами та особливого користування водними об'єктами. Стаття 36 Водного кодексу визначає, що водними об'єктами, які перебувають в загальному користуванні, є водні об'єкти, доступні та відкриті для користування всіх фізичних осіб, які використовують такі об'єкти для забезпечення власних потреб (купання, плавання на маломірних плавальних засобах, заняття спортом тощо) безоплатно.

У відособленому користуванні перебувають об'єкти, що використовуються обмеженим колом осіб (ст. 37). Для забезпечення потреб оборони, енергетики, транспорту, а також для інших державних та муніципальних потреб водні об'єкти повністю або частково можуть надаватися у відособлене користування. У такому випадку водний об'єкт включається із переліку об'єктів загального користування.

Особливе користування водними об'єктами здійснюється на підставі спеціального дозволу із застосуванням технічних споруд та устаткування з метою забезпечення населення питною водою, побутових, лікувальних, оздоровчих та інших потреб, а також потреб сільського та лісового господарства, промисловості, енергетики, транспорту, рибальства та інших державних чи громадських потреб (ст. 38 Водного кодексу Азербайджанської Республіки).

Важливо також відзначити, що відповідно до ст. 91 Земельного кодексу Азербайджанської Республіки, виділяється окрема категорія земель водного фонду [8]. До земель водного фонду відносяться землі, зайняті водоймами (ріками, озерами, водосховищами, каналами тощо), льодовиками, гідротехнічними та іншими водогосподарськими спорудами, а також землі, виділені під смуги відведення по берегах водойм, захисних зон тощо. Землі водного фонду не надаються у власність або у володіння.

Отже використання водних об'єктів відбувається на підставі певного визначеного речового права на такий водний об'єкт, а також на підставі певного виду користування водними об'єктами (загальне, відособлене та особливе).

Особливість правової системи Сполучених Штатів Америки (далі – США) обумовлює особливості правового регулювання відносин із використання водних об'єктів. Пов'язано це, в першу чергу, із законодавчими відмінностями, які мають місце в кожному зі штатів. Використання водних об'єктів відбувається на підставі, так званих, водних прав (the water rights) – групи прав, що означають

можливість використання та отримання користі з вод, які містяться в струмках, ріках, озерах чи ставках, зібраних на поверхні землі або під землею [9]. В США існує дві системи водних прав: право володільця берегової земельної ділянки (riparian rights) та право привласнення або первинного привласнення (appropriation or prior appropriation) [10].

The Water Code of the Texas передбачає можливість отримання дозволів на використання водних ресурсів [11]. Зазначається, що набуття водних прав на підставі права володільця берегової смуги (riparian) даним кодексом не визнається, якщо таке право було набуто після 01 липня 1895 року (ст. 11.001).

Вказується, що всі водні об'єкти, що знаходяться на території штату Техас, перебувають у його власності (ст. 11.021). Право на використання вод може бути надане зацікавленим особам на підставі спеціального дозволу (appropriation), для визначених даним нормативно-правовим актом цілей. Забір води можливий лише після отримання такого спеціального дозволу (ст. 11.022). Надання дозволу на водокористування можливе для наступних цілей: 1) задоволення побутових потреб або потреб громади у воді, у тому числі для забезпечення життя людей та тварин; 2) задоволення потреб сільського господарства та промисловості, у тому числі для забезпечення процесів переробки матеріалів; 3) у процесі видобування корисних копалин; 4) задоволення потреб гідроенергетики; 5) навігації; 6) рекреаційних та естетичних цілей; 7) забезпечення роботи публічних парків; 8) проведення водних ігор (ст. 11.023).

Відповідно до водного законодавства штату Орегон (Oregon Water Laws), всі водні ресурси штату також перебувають у виключній власності штату та можуть лише надаватися в користування (ст. 537.110) [12]. Використання вод із водних об'єктів здійснюється на підставі спеціального дозволу (appropriation), який є аналогічним за своєю природою із тим, що видається в штаті Техас (ст. 537.120 та ст. 537.130).

Використання водних ресурсів на підставі спеціального дозволу (appropriation/prior appropriation) здійснюється також в ряді інших штатів, зокрема в штаті Колорадо, Невада, Арізона, Вашингтон та інших.

Доктрина використання водних ресурсів на правах власника берегової смуги (Riparian Water Rights Doctrine) історично склалася та розвивалася у східній частині США [13]. Вказана доктрина базується переважно на прецедентному праві (common law), у зв'язку із чим правове регулювання даної групи відносин відбувається за принципами, викладеними в рішеннях судів з відповідних питань. В штаті Міссурі в питаннях водокористування суди стають на сторону власників земельних ділянок, що є прилеглими до відповідних водних об'єктів, визнаючи за ними виключне право на використання води [14].

В штаті Флорида також переважає доктрина riparian. За законодавством штату Флорида, власники земельних ділянок вздовж водних об'єктів вважаються водокористувачами таких водних об'єктів [15].

В штаті Каліфорнія одночасно діють два підходи до використання водних об'єктів (вод): на підставі права власності земельних ділянок (riparian) та на підставі спеціального дозволу (appropriation) [16]. Крім того, the California Water Code передбачає можливість отримання в оренду води (певного обсягу). В ст. 1020 зазначається, що вода може бути передана в оренду на строк, що не перевищує п'ять років, для сприяння заходам із охорони вод. При цьому орендодавцями води виступають носії водних прав (the water rights), тобто ті особи, які на підставі спеціального дозволу (appropriation) або на праві власності на земельні ділянки (riparian) набули право на використання водних об'єктів (ст. 1021). Оформлюються такі правовідносини спеціальним договором оренди води (ст. 1021).

Враховуючи вищевикладене, можна прийти до висновку, що використання водних об'єктів в різних країнах відбувається на підставі права водокористування, права оренди або права оренди земельних ділянок водного фонду. Співвідношення вказаних прав залежить від історії розвитку правової системи кожної країни. Досвід зарубіжних країн підтверджує важливість створення впорядкованого правового регулювання відносин із використання водних об'єктів та земельних ділянок водного фонду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Водный кодекс Российской Федерации : Закон Российской Федерации от 03 июня 2006 года № 74-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.consultant.ru/popular/waternew/>
2. Земельный кодекс Российской Федерации : Закон Российской Федерации от 25 октября 2001 года № 136-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148550/
3. Водный кодекс Республики Казахстан : закон Республики Казахстан от 09 июля 2003 года № 481-II [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1042116
4. Земельный кодекс Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 20 июня 2003 года № 442-II [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1040583
5. Водный кодекс Республики Армения :Закон Республики Армения от 29 июня 2002 года № 3Р-373 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1310&lang=rus>
6. Земельный кодекс Республики Армения : Закон Республики Армения от 04 июня 2001 года № 3Р-185 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1361&lang=rus>
7. Об утверждении Водного Кодекса Азербайджанской Республики : Закон Азербайджанской Республики от 13 марта 1998 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.crossna.narod.ru/lows/23/01.htm#u4>
8. Земельный кодекс Республики Азербайджан : Закон Азербайджанской Республики от 09 ноября 1991 года № 254-XII [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.crossna.narod.ru/lows/20/01.htm>
9. The Free Dictionary [Computer-assisted resource]. – Access mode : <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/Water+Rights>
10. Schutz J. U.S. Water Rights Law: A Model for Sustainable Water Governance and Allocation? [Computer-assisted resource] / Jon Schutz [Computer-assisted resource]. – Access mode : http://www.groundwater-conference.uci.edu/files/Chapter2/2008_conf_Schutz,%20J.pdf
11. Texas Water Code [Computer-assisted resource]. – Access mode : <http://law.justia.com/codes/texas/2005/wa.html>
12. Oregon Water Laws [Computer-assisted resource] / Reprinted from the 2011 Edition of Oregon Revised Statutes. Volume I of II [Computer-assisted resource]. – Access mode : http://www.oregon.gov/owrd/law/docs/Water_Vol_1_2011.pdf
13. History of Water Law in Nevada and the Western States [Computer-assisted resource]. – Access mode : <http://www.leg.state.nv.us/Division/Research/Publications/Bkground/BP03-02.pdf>
14. Gaffney, Richard, and Hays, Charles, Missouri State Water Plan Series Volume VII, A Summary of Missouri Water Laws, Missouri Department of Natural Resources' Division of Geology and Land Survey, Water Resources Report No. 51, 2000. – 292 p.
15. Andrew J. Baumann, Esquire, Lewis, Longman & Walker, P.A. General Overview of Riparian Rights in Florida [Computer-assisted resource]. – Access mode : <http://www.llw-law.com/files/presentations/General%20Overview%20of%20Riparian%20Rights%20in%20Florida.pdf>
16. California Water Code [Computer-assisted resource]. – Access mode : <http://www.leginfo.ca.gov/cgi-bin/calawquery?codesection=wat&codebody=&hits=20>